

<https://doi.org/10.15407/uhj2026.02.024>
УДК 929.731-055.2(091)“XII/XIII”

Мирослав ВОЛОЩУК

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії,
Карпатський національний університет ім. Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)
myroslav.voloshchuk@cnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1737-7205>

ЖІНОЧА КОРОЛІВСЬКА ТИТУЛАТУРА XIII—XIV ст. (НА ПРИКЛАДІ ГАЛИЧИНИ, ВОЛОДИМИРІЇ ТА РУСІ)

Мета статті полягає в систематизації всіх писемних згадок про жіночі королівські титули, вжиті щодо Галичини, Володимирії як окремо, так і разом для Галичини й Володимирії, а також стосовно Русі XIII—XIV ст. **Методологія.** Добір писемних джерел дозволяє чітко встановити хронологію та осіб, які мали титули королів Галичини, Володимирії, окремо — Галичини і Володимирії, а також Русі. У випадку «королеви Галичини і Володимирії» маємо підтвердження легендами з маєстатичних печаток і трьох менших у формі каблучок. У випадках інших трьох титулів ми не володіємо пам'ятками матеріальної культури чи іконографії, які б доповнювали писемні джерела. **Наукова новизна.** При утворенні майже будь-якого королівства поряд із постаттю короля важливою є постать королеви (королева-консорт, згодом — королева-мати) — один із вагомих елементів інституалізації держави нового типу. Попри чималу кількість історичних студій, присвячених передусім коронації Данила Романовича, вживанню його дітьми, онуками й дальшими нащадками королівських символів влади, ніхто з науковців не спробував глибше дослідити інституалізацію королівства Русі. Це тривале й складне явище хронологічно виходило за межі існування самої родини Романовичів і тривало до початку — першої третини XV ст. Водночас зовсім на маргінесі дослідницької уваги залишалися такі ж невдалі спроби інституалізації королівства Галичини на початку XIII ст.,

Цитування: Волощук М. Жіноча королівська титулатура XIII—XIV ст. (на прикладі Галичини, Володимирії та Русі). *Український історичний журнал*. 2026. № 2 (587). С. 24—45. <https://doi.org/10.15407/uhj2026.02.024>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

вживання королями й королевами Угорщини XIII—XIV ст. титулів «Галичини і Володимирії», а також нотування в писемних джерелах короля та королеви Володимирії. **Висновки.** Королевами країн латинського Заходу упродовж XI — початку XIV ст. було 11 руських жінок і дві їхні доньки. Лише одна представниця руської династії стала дружиною імператора. Це дозволяло на Русі добре орієнтуватися у специфіці функціонування інститутів влади західного штибу. Ба більше, князів Русі в латиномовному історієписанні часто називали «королями», а деякі з них разом зі своїми дружинами отримували цілком офіційні королівські титули, утім без будь-яких практичних наслідків. Однак перманентна криза влади в Галицькій землі на межі XII—XIII ст. відчутно посилила тут королівські впливи, перш за все, угорської династії Арпадів. Саме король Андрій II за підтримки папи Інокентія III намагався створити Галицьке королівство на чолі зі своїм другим сином Коломаном та його нареченою — «королевою Галичини» Саломеєю. Вкрай турбулентне коротке правління цієї вінченосної пари в Галичі упродовж 1215—1221 рр. (з перервами) завершилося фіаско, зреченням претензій на галицький престол, у результаті чого Саломея так і залишилася в історії єдиною «королевою Галичини». Претенденти на Галицьку землю з-поміж волинських Романовичів — князі Данило й Василько — були діяльними акторами європейської політики. Монгольське вторгнення в їхні землі актуалізувало пошук союзників на заході, одним з інструментів якого було заохочення братів до прийняття королівської корони та визнання супрематії римського понтифіка. На тлі активних перемовин із князями папа Інокентій IV у 1246 р. кілька разів цілком свідомо називав Василька Романовича «королем Володимирії», а його дружину Дубравку — «королевою». Цей, на наш погляд, пропагандистський жест не мав жодних практичних наслідків. Офіційна коронація Данила Романовича, до якої дійшло під кінець 1253 р., у перспективі мала б передбачати створення «королівства Русі», яке відоме як термін ще від середини 40-х рр. XIII ст. Однак джерела так і не засвідчили титулування другої, невідомої на ім'я, литовської дружини короля Русі Данила «королевою». Проблеми інституалізації королівства Русі другої половини XIII — першої половини XIV ст. могли бути частково усунуті за правління Казимира III в 1350—1370 рр. Той, прибравши до своїх рук королівські інсигнії Романовичів навесні 1340 р. та подекуди вживаючи титул «короля Русі» у 50-х рр. XIV ст., все ж не наважився передати будь-якій зі своїх дружин титул «королеви Русі», а відтак бо-дай спробувати завершити розпочату Романовичами справу. Лише одного разу «королевою Русі» в 1371 р. титулувалася його старша сестра, королева Угорщини Єлизавета, яка від імені свого сина, короля Угорщини і Польщі Людовіка I з династії Анжу, на короткий час взяла під опіку руські землі його розлогих володінь. Утім Людовік I у 1372 р. призначив управляти землями Русі свого колишнього палатина Владислава Опольчика, а мати короля зосередилася на підтриманні порядку в його польських землях і більше титул «королеви Русі» ніколи не вживала. Нова династія Анжу, яка посіла угорський престол на початку XIV ст., успадкувала й титулатуру Арпадів, у якій від 1206 р. безперервно фігурували Галичина і Володимирія. Утім до кінця XIV ст. жодна вінченосна дама обох угорських династій не титулувалася «королевою Галичини і Володимирії». Уперше цей титул вжила старша донька Людовіка I Марія, котра успадкувала престол Угорщини, а з ним і титули свого батька. За її правління не йшлося про інституалізацію окремого «королівства Галичини і Володимирії». Однак низка виданих нею в 1383—1385 рр. документів свідчить про увагу до руських земель. Після її одруження із Сигізмундом з династії Люксембургів та його приходу до влади в Угорщині 31 березня 1387 р. зберегти за собою землі, відтворені титулом «короля Галичини і Володимирії», вінченосна пара вже не могла. Війська короля Польщі Владислава Ягайла та його дружини, молодшої сестри Марії — Ядвіги того ж 1387 р. за підтримки литовських сил князя Вітовта включили ці терени до складу королівства Польщі. Однак, починаючи від представників династії Ягеллонів, усі наступні королі на престолах королівства Польщі й Речі Посполитої титулувалися «панамі і дідичами Руської землі», але аж ніяк не королівства Русі. Наведений перелік королів, які за

титулами мали прямий стосунок до історії окремих земель Русі (в широкому сенсі), засвідчує постійний пошук упродовж XIII—XIV ст. інструментів практичної реалізації того, що відтворено в титулах. Жодна зі спроб не мала успіху. Найближчими до нього у другій половині XIV ст. були придворні інтелектуали Анжу.

Ключові слова: *Галичина, Володимирія, Русь, Угорщина, Арпади, Анжу, Романовичі, П'ясти, король, королева, королівство, папська канцелярія.*

Широкому загальному читачів та любителів історії добре відомою є належність Русі до світу політичної культури Східної Римської імперії зі столицею в Константинополі. Саме з берегів Босфору за посередництва грецького й болгарського духівництва на київські пагорби на межі X—XI ст. було принесено основи християнського вчення, що на століття визначило стандарти не лише церковного життя, а й державно-політичного устрою, взорованого на ромейські еталони. Відзначимо, що ці зразки не завжди й всюди були цілковито тотожними імперським, мали на Русі чимало відмінностей та потребують подальшого ретельного вивчення. Однак упродовж XI—XIV ст. загальновідомими є факти присутності західноєвропейських королівських традицій у династичному й політичному житті Русі, які складно вписувалися в парадигму «Візантійської співдружності націй». Йдеться не тільки про відповідні офіційні королівські титули окремих представників київської князівської родини, як от Ізяслава Ярославовича († 1078) та його сина Ярополка († 1187) 1075 р. [1, с. 5—8, № 1—2], а й про факт коронації наприкінці 1253 р. Данила Романовича († 1264) [2, с. 351] з використанням королівської маєстатичної печатки його онуком Юрієм І Львовичем († 1308 або 1315) та Юрієм-Болеславом Тройденевичем († 1340) [3, с. 211—308]. У цьому місці немає сенсу розлого пояснювати причини й обставини найменування королями князів Русі в різного штибу латиномовних нарративах (хроніки, аннали, діяння, історії та ін.). Ці випадки не мали офіційного характеру, а радше передавали емоцію авторів чи упорядників. На це свого часу звертали увагу Александр Соловйов [4, с. 144—173], Ярослав Ісаєвич [5, с. 3—10; 6, с. 62—63; 7, с. 219—244; 8, с. 3—5], П'ютр Боронь [9, с. 139], Олександр Головка [10, с. 191—193; 11, с. 148—152] та ін.

Історіографія, присвячена проблемі королівських традицій у землях Русі, досі оминала тему про місце безпосередньо королев у церемоніалі й політичних практиках. Можемо згадати хіба що поодинокі дослідження біографій окремих жінок, яких стосується і ця стаття. Серед авторів таких праць маємо згадати Яна Домбровського [12, с. 142—143], Броніслава Влодарського [13, с. 61—83], Ласло Сенде [14, с. 105—108], Шюттго Сіларда [15, с. 67—76; 16, с. 67—73], Кароля Голли [17, с. 3—28], Олега Мазура [18, с. 106—114], Габора Барабаша [19, с. 89—118], Анджея Марца [20, с. 70—76], Пала Енгела і Норберта Тота Ц. [21, с. 35—53; 22, с. 183—283; 23, с. 209—290], Крістофера Мельке [24, с. 241—261], Марту Фонт [25, с. 142—151] та ін. Кілька років тому потребу якіснішого вивчення інституалізації королівства Русі, утім, через призму кращого розуміння інституту «королеви Русі», запропонував і автор цих рядків [26, с. 89—90]. Нескладно помітити, що наведений перелік прізвищ не представляє конкретні школи чи напрями — він відображає, радше, приватні зацікавлення істориків у біографістиці чи політичній історії, до якої мали стосунок вінченосні жінки — предмет студій учених.

* * *

З кінця X—XI ст. королівські родини латинського світу налагоджували тісні зв'язки з володарями Русі, головню, завдяки розгалуженій системі матримоніальних угод. Доньки й сестри вінченосних володарів Русі систематично виходили заміж за королів до початку XIV ст. Попри канонічні перестороги й заборони православної церкви, ці жінки забезпечували не тільки родинний зв'язок між керівними домами різних країн Європи, а й знайомили своїх домашніх на Русі зі світом політичної культури Заходу. Наслідки цієї взаємодії очевидні принаймні при статистичному обліку кількості двосторонніх шлюбів із католицькими володарями, яких за вказаний період часу неспівмірно більше у порівнянні з православними [27, с. 48—53].

Найчастіше дами-русинок ставали королевами Угорщини. В XI ст. нотуємо видану близько 1038 р. заміж за принца (з 1046 р. — короля) Андрія I († 1060) доньку князя Ярослава Володимировича († 1054), традиційно відому в історіографії під іменем Анастасія, та останню (шлюб — *terminus post quem* 1090 — *ante quem* 1091 рр.), вірогідно, третю дружину Володислава I († 1095) Предславу, доньку Святослава Ярославовича († 1076). У XII ст. число угорських королев-русинок поповнилось у 1112 р. Євфимією — донькою Володимира Всеволодовича Мономаха († 1125), другою дружиною Коломана Книжника († 1116), і Єфросинією Мстиславівною, виданою в 1146 р. заміж за Гейзу II († 1162). Останньою королевою-русинкою на угорському престолі з 1304 р. була Марія Львівна, дружина Карла Роберта († 1342) з династії Анжу [28, с. 21—22].

Єдиною королевою Франції була Анна, донька Ярослава Володимировича, від 1051 р. — дружина Генріха I († 1060) з династії Капетингів [29, с. 539—564]. Так само лише один раз дружиною-русинкою короля Богемії (у нашому випадку — Пшемисла Оттокара II, † 1278) поміж 1261—1278 рр. була Кунегунда, донька Ростислава Михайловича [30, с. 236—237].

Не можна забути Євпраксію-Адельгейду Всеволодівну, єдину русинку, яка від 1089 р. була дружиною імператора Генріха IV († 1106) із Салічної династії [31, с. 617—646; 32, с. 54—112].

У цьому місці мусимо зауважити, що жодна з народжених у цих шлюбах доньок не стала після свого заміжжя королевою якого-небудь королівства.

На північно-східних околицях католицького світу, де інституалізація королівств проходила зі своїми регіональними особливостями, теж не обходилося без правління королев-русинок. Так, володарками Норвегії по чергово ставали Елісів (Єлизавета) Ярославівна, видана в 1045 р. заміж за Гаральда III Суворого († 1066) [33, с. 133] і Малмфріда Мстиславівна, заміжня (шлюб відбувся поміж 1111—1115 рр.) за Сігурдом Хрестоносцем († 1130) [34, с. 87—88]. Другим чоловіком доньки Мстислава-Гаральда Володимировича († 1132) у 1131/2 р. став король Данії Ерік Емуне († 1137) [34, с. 90]. Рідна сестра Малмфріди — Інгеборга — поміж 1115—1117 рр. стала дружиною короля Данії Кнуда Лаварда († 1131) [34, с. 96—97]. Скандинавський контекст цікавий з огляду на те, що доньки королев-русинок час від часу також ставали королевами. Так, Інгігерда, донька Гаральда III Суворого та Елісів Ярославівни, спершу упродовж 1067—1095 рр. була дружиною

короля Данії Олафа I Голода († 1095), а потім поміж 1095/6—1118 рр. — короля Швеції Філіпа I Гальстенсона († 1118) [33, с. 133]. Донька Кнуда Лаварда й Інгеборги Мстиславівни Кристина близько 1132/3 р. вийшла заміж за короля Норвегії Магнуса IV Сліпого († 1139) [33, с. 132—133].

Додамо також, що невідома на ім'я руська княгиня до 1069 р. вийшла заміж за князя Болеслава Сміливого або Щедрого († 1081), який між 1076—1079 рр. був королем Польщі [35, с. 109—110]. Утім йому, як і його прадідові Болеславу Хороброму († 1025), інституалізувати королівство не вдалося, а народжених у шлюбі доньок, які б стали королевами в інших землях, він не мав.

Отже, упродовж XI — початку XIV ст. загалом ідеться про 11 королев Угорщини, Данії, Норвегії, Франції, Польщі, Богемії та одну дружину імператора Священної імперії. Окремо нотуємо двох доньок, народжених у спільних русько-скандинавських шлюбах, які теж виходили заміж за королів Данії, Швеції і Норвегії. Їхній найвищий вінценосний статус не підлягає жодному сумніву, правління покрите достатньою кількістю джерел і добре досліджене¹.

* * *

З огляду на запропоновані підрахунки, справедливим є питання про роль королев на Русі, особливо з посиленням впливу королівських династій Угорщини на східні землі за Карпатами від кінця XII ст., а також коронаційні практики в родині Романовичів із середини XIII ст. Відзначмо, що у класичній західноєвропейській традиції до таких практик зазвичай можна віднести обов'язок коронуватися як короля, так і королеви у спеціально відведеному для цього місці та за участі чітко визначеного представника вищого духовництва. Для такого штиту випадків часом створювався спеціальний коронаційний понтифікал, а прописані в ньому дії мали чітко виконуватися не тільки новопомазаним володарем, але і його слітами, задіяними в урочистостях. Будь-яка коронація передбачала використання інсигній влади, котрі поза цієї події зберігались у спеціально відведеному для них і добре захищеному місці. Політично й ідеологічно тіло королівства вважалося неподільним, а відтак передача влади від батька до сина мусила мати свій порядок задля уникнення хаосу в державі через смерть чинного короля. Безперечно в новопосталих королівствах XIII ст., зокрема Богемії чи Сербії, існували регіональні відмінності.

З джерел знаємо, що упродовж 1188—1189 рр. від імені Бели III († 1196) управління містом Галич і Галицькою землею здійснював його другий син — принц Андрій († 1235) [36, стб. 659—667]. Натомість чинний король Угорщини в 1189 р. присвоїв титул «короля Галичини» (*Galatiae Rex*) [37, с. 251—264]. Уперше як «король Угорщини, Далмації, Хорватії, Рами, а також Галичини» (*Ungarie, Dalmacie, Croacie Rameque nes non Galacie*) він титулується 2 травня 1189 р. [37, с. 255, прим. 17; 38, с. 234, № 217]. Після несподіваної загибелі 19 червня 1205 р. у битві

¹ Відзначимо, що ми не брали до уваги дискусійної ситуації (до прикладу походження дружини англійського короля, представника Вессекської династії Едуарда Етелінга Агати), а також шлюбів руських наречених представниками королівських родин, але не королями.

під Завихостом Романа Мстиславовича його удова з малолітніми дітьми попросила захисту Андрія II, котрий у 1206 р. (а, радше, з другої половини 1205 р.) започаткував традицію, що існувала аж до 1918 р., використання всіма володарями Угорщини титулу «королів Галичини і Володимирії» (*Galitiae Lodomeriaeque Rex*) [39, с. 45—49]. Десятиліття безперестанних спроб взяти під контроль місто Галич увінчалися в 1215 р. коронацією на «короля Галичини» (*Galitiae Rex* або король рутенів — *Rex Ruthenorum*) його другого сина Коломана († 1241), який з перервами утримував місто й агломерацію до весни 1221 р. [40, с. 41]. Наведені випадки дозволяють сформулювати питання про вжиток титулів «королев Галичини» та окремо «королев Галичини і Володимирії». Чи існували жінки, які так титулувалися?

Утім, це не єдина проблема. В офіційній документації понтифіки титулували королями (*Rex Ruscorum*) князя Ізяслава та його сина Ярополка 1075 р. [1, с. 5—8, № 1—2], Данила (*Rex Ruscie, primus rex Ruthenorum*) [1, с. 30, № 13; с. 33—34, № 16—18; с. 35—36, № 20—21; с. 38—39, № 25—26; с. 42, № 30—31; с. 44, № 32; с. 49—50, № 34; с. 51, № 35; 41, с. 21, № 20] і його брата Василька Романовичів († 1269) (*Rex Lodomeriae*) [1, с. 35, № 20; с. 36, № 21; с. 40—41, № 28—29]. Юрій Львович володів маєстатичною печаткою з титулом «короля Русі» (*Rex Ruscie*) [42, с. 255]. Її успадкував його онук Юрій-Болеслав Тройденевич, який також титулувався «князем і дідичем королівства Русі» (*dux et heres Regni Russiae*) [43, с. 190, № 12]. Кількаразово в 1350, 1352 і 1358 рр. «королем Русі» (*rex regni Russiae*) титулувався король Польщі Казимир III († 1370) [44, с. 501]. Розлогий перелік «королів Русі» або «королів рутенів» XI—XIV ст. справедливо виносить на порядок денний питання про існування чи не-існування «королев Русі». Чи використовувався в інституційній практиці такий титул щодо дружин названих вище осіб, бо окрім цих чоловіків за актовими джерелами та супровідними до них предметами матеріальної культури (головно печатками) ми більше не знаємо жодних «королів Русі». Ще раз зауважмо, брати у цьому випадку до уваги вжитку до руських князів королівську титулатуру з латиномовних наративів немає сенсу з огляду на жанр і призначення такого стибу творів.

«Королева Галичини»

З огляду на першу за хронологією появу титулу *Galitiae Rex* за Белою III (2 травня 1189 р.), повний титул якого до цього часу звучав як «король Угорщини, Далмації, Хорватії і Рами» (*Hungarie, Dalmacie, Crouacie Rameque rex*) [45, с. 43, № 133], напрошується питання: чи титулом «королеви Галичини» могла користуватися тогочасна угорська королева-консорт Маргарита, донька короля Людовіка VII († 1180) з династії Капетингів та Констанції з Кастилії? Упродовж 1186—1196 рр. вона була другою дружиною Бели III [46, с. 174; 47, с. 362—366]. Відсутність відповідних джерельних свідчень залишає поставлене питання без відповіді.

З певністю можемо стверджувати, що вперше королевою (вірогідно, саме Галичини) названо дружину другого сина Андрія II Коломана — Саломею. Вона була донькою князя Лешека Білого († 1227) і його дружини-русинки Гримисла-

ви. Після майже десятиліття жорсткого протистояння за Галич і Галицьку землю, у якому брали участь представники різних родин і династій не тільки Русі, у вересні 1214 р. краківсько-сандомирський володар запропонував королю Угорщини проєкт заручин з майбутнім одруженням їхніх малолітніх дітей та встановленням на галицькому престолі [48, с. 129, № 219; 49, с. 770—796]. Оскільки доньці Лешека Білого на час угоди зазедве виповнилося три роки (Коломанові було сім або вісім), до свого нареченого в Галичі вона приєдналася не раніше кінця 1219—1220 рр. Йшлося про ідею інституалізації «королівства Галичини» (*Regnum Galetie* або *Galicie regnum*) на чолі зі згаданюю вінченосною парою [48, с. 32, № 65; 50, с. 180]. Утім їхнє короткотривале правління завершилося навесні 1221 р. цілковитим фіаско. Після серії воєнних невдач угорсько-польського війська, підсиленого союзними йому галицькими боярами, обоє після нетривалої облоги кафедрального собору Галича потрапили в полон до князя Мстислава Мстиславовича († 1227) і під вартою були перевезені до Торчеська в Київській землі [51, с. 209].

Складні багатосторонні перемовини щодо звільнення ув'язнених завершилися до Різдва 1221 р. За їхніми умовами Андрій II від імені свого сина зрікався претензій на галицький престол, перевівши Коломана до Спіша. Туди ж перебралася і Саломея. Подружжя прийняло обітницю чистоти, а тому дітей не мало. Отже, навіть використовуючи титули «короля Галичини» чи «короля рутенів», Коломан не мав кому передати їх у спадок, що й сталося після його смерті в 1241 р. [52, с. 208—212].

Використання Саломеєю титулу королеви підтверджується листом папи Григорія IX († 1227) від 1234 р., у якому понтифік звертався до неї як «королеви Саломеї, дружини короля Коломана» («*Salomee Regine uxori Colomanni Regis*») [48, с. 129, № 219]. Безперечно папі йшлося про Галич і королівство Галичини. Зі смертю чоловіка Саломея переїхала до двору свого молодшого брата Болеслава Сором'язливого († 1279) та їхньої матері-регентки Гримислави у Краків. Як удова й «королева Галичини» вона не поспішала в чернецтво. Після звитяги Данила й Василька Романовичів у битві під Ярославом 17 серпня 1245 р. над угорськими силами бана Філі, малопольськими підрозділами Флоріана Авданця і князя Ростислава Михайловича († до 1264) із союзними йому галицькими боярами Саломея ухвалила остаточне рішення вступити до монастиря кларисок спершу в Сандомирі, а відтак — у Завихості [18, с. 110]. Отож її королівський титул втратив чинність.

З огляду на те що третій син Андрія II — Андрій († 1234), перебуваючи упродовж 1228—1234 рр. (з перервами) на галицькому престолі, володів князівським титулом (*Dux Gallicie*) [53, с. 45, № 33], а у шлюбі з донькою Марією Мстиславівною дітей не мав [34, с. 596] — королівська титулатура щодо Галича й Галицької землі за цим відгалуженням династії Арпадів невідома. Так само не мали шансів стати королем і королевою Галичини князь Ростислав Михайлович і його дружина Анна (донька короля Бели IV), які володіли винятково князівською галицькою титулатурою (*dux Galitie*) [54, с. 5, № 8; 55, с. 61, № 82]. Їхні сини й доньки жодного стосунку до Галича не мали. Після поразки під Ярославом князь Ростислав більше не намагався повернути собі це місто.

«Королева Володимирії»

У такий спосіб папські булли Інокентія IV († 1254) від 5 грудня 1247 р. двічі нотували другу дружину Василька Романовича — доньку мазовецького князя Конрада († 1247) Дубравку, шлюб з якою потребував спеціального папського дозволу через близькість кровноспоріднених зв'язків наречених².

Причини застосування цього титулу в офіційній папській кореспонденції, як і назагал найменування обох Романовичів королями ще до дорогочинської коронації князя Данила 1253 р., досі не отримали переконливого пояснення. Радше йшлося про застосування титулів «авансом», з яких лише Данилів отримав певну інституційну тяглість. Ні Василько Романович, ні його друга дружина в майбутньому не титулувалися королем і королевою. Родинної пам'яті про це серед їхніх нащадків також не сформувалося.

«Королева Галичини і Володимирії»

З несподіваною загибеллю 19 червня 1205 р. під Завихостом Романа Мстиславовича, його друга сім'я опинилась у скрутному становищі, близькому до загрозливого, часом безнадійного. Відсутність жодних гарантій на життя та здоров'я не тільки серед еліт не надто прихильного Галича, а й на волинській батьківщині князя змусили вдову шукати захисту для себе і своїх синів спершу у причетного до загибелі чоловіка Лешка Білого, а потім в Андрія II, яким вона доводилася ятрівкою. Зустріч короля Угорщини з вінченосною вдовою у Сянку імовірно в серпні 1205 р. завершилася укладенням угоди про таку допомогу. Велика княгиня Романова за послуги заплатила Андрієві II немалу ціну. З 1206 р. (а вірогідно ще з другої половини 1205 р.) той почав титулуватися «королем Галичини і Володимирії», а Данила Романовича до 1213 р. розглядав винятково як свого протезе на галицькому престолі, піклуючись про його освіту й виховання упродовж 1207—1210/11 рр., допоки малолітній князь перебував в Угорщині [39, с. 50—54]. На відміну від Бели III, знаного нам у 1189 р. лише з титулом *Galatiae Rex*, Андрій II користуючись з Володимирії (*Lodomeria*) розширив королівський титул. Санкціонувати це міг лише хтось із найвищих вінченосних осіб, носіїв влади у вотчинних землях Романа Мстиславовича, на наш погляд — його удова.

Дружиною Андрія II станом на 1205—1206 рр. була Гертруда, донька герцога Меранії та графа Андекса Бертольда († 1204) й Агнеси з дому лужицького маркграффа Дедо III († 1190). До моменту її трагічного вбивства 28 вересня 1213 р. нічого невідомо про галицьку титулатуру королеви [46, с. 179; 47, с. 416—421]. Не маємо такої інформації й щодо інших двох дружин Андрія II — доньки сеньйора Куртене, графа П'єра († 1219), котрий 1216 р. став імператором Латинської імперії,

² «Carissime in Christo filii, Dubrauce *Regine Illustri* (курсив тут і далі наш — *M. B.*), uxori tue», «Dubrauce *Regine Illustri*, uxori Carissimi in Christo filii nostri Wasilconis Lodomerie Regis Illustris» [1, с. 40—41, № 28—29].

і Йоланди Ено — Йоланти де Куртене, а також Беатриси д'Есте, батьком якої був маркіз Альдобрандіно († 1215) та неznана з імені мати [46, с. 179; 47, с. 421—435]. Також не маємо прикладів титулу «королеви Галичини і Володимирії» дружини Бели IV († 1270) Марії з роду Ласкарис, доньки нікейського імператора Теодора I († 1221/2) й Анни з династії Ангелів [46, с. 191; 47, с. 460—462]. Вона титулувалася «Марія, Божою милістю королева Угорщини»³. Зрештою після поразки військ Бели IV під Ярославом 17 серпня 1245 р., видання заміж за князя Лева Даниловича († 1301) у вересні 1246 р. принцеси Констанції та особливо коронації наприкінці 1253 р. Данила Романовича на «короля Русі» будь-які угорські аспірації щодо Галича й Галицької землі були відкладені на століття. Останні королі з династії Арпадів Стефан V († 1272), Володислав IV († 1290) і Андрій III († 1301) вживали титул «короля Галичини і Володимирії» [56, с. 60, № 1933; с. 69, № 1952; с. 72, № 1959; с. 83, № 1996; с. 95, № 1043; с. 100, № 2069; с. 107, № 2091; с. 111, № 2102; 57, с. 22, № 2313; с. 25, № 2321; с. 28—29, № 2331—2330; с. 33, № 2345; с. 35, № 2349—2350; с. 39, № 2355; с. 43, № 2367; с. 46, № 2376; с. 55, № 2404; с. 61, № 2422; с. 63, № 2430; с. 69, № 2449; с. 74—75, № 2468—2469; с. 76, № 2472; с. 80, № 2480; с. 84, № 2490; с. 88, № 2502; с. 93, № 2515; с. 94—95, № 2517—2518; с. 99, № 2524; с. 102—103, № 2531—2532; с. 104, № 2534; с. 107, № 2542; с. 111, № 2556; с. 114, № 2562; с. 124, № 2599; с. 125, № 2601; с. 129, № 2613; с. 133, № 2626; с. 136—138, № 2635—2637; с. 143, № 2652; с. 145, № 2655; с. 146, № 2660; с. 155, № 2687; с. 164, № 2717; с. 167, № 2723; с. 172, № 2743; с. 175, № 2751; с. 181, № 2773; с. 187, № 2791; 58, с. 18, № 3654; с. 21, № 3662; с. 27, № 3676, 3678; с. 31, № 3687; с. 32, № 3690; с. 33, № 3695; с. 36, № 3704; с. 40, № 3716; с. 42, № 3720; с. 43, № 3724; с. 48, № 3737; с. 50, № 3738; с. 55—56, № 3756—3757; с. 58, № 3758—3759; с. 60—62, № 3766—3768; с. 64, № 3774; с. 67, № 3784; с. 70, № 3788; с. 72, № 3795; с. 77, № 3810], однак їхні дружини — ні.

Традиційно з XI ст. під резиденцію королев Угорщини відводився Веспрем, але майно (рухоме й нерухоме) угорських вінченосних дам локалізувалося по усій території країни [59, с. 28—62]. У другій половині XIII ст. угорські королеви з титулом герцогинь на певний час розширили повноваження на сусідню Галицькій землі територію Спішу, а також Мачву й Боснію (*maior regina Hungarie, ducissa de Machu et de Vozna, de Scepes*) [55, с. 86—90, № 127—131; с. 90, № 132—133; с. 92, № 137; с. 97, № 147; с. 139, № 218], вірогідно *terminus post quem* 1270 р. відчужену на свою користь в удови титулярного галицького князя Ростислава Михайловича й герцогині Мачви й Боснії, принцеси Анни (*Anne ducisse de Machou et de Vozna*) [55, с. 56, № 69 a/b]. До 31 березня 1282 р. ще одним територіальним надбанням половецької з походження Єлизавети, королеви-консорта Стефана V, стала Славо-нія (*ducissa totius Sclavonie*) [55, с. 92, № 138; с. 93—94, № 140—141; с. 95, № 142, 144; с. 96, № 145]. Хоча, чи королеви Ізабелла (дружина Володислава IV), Фененна й Агнеса (дружини Андрія III) користувалися титулами й правами на перелічені володіння своєї попередниці — невідомо. У джерелах вони занотовані винятко-

³ «*Maria Dei gratia regina Hungarie*» [54, № 64; 55, с. 48, № 52; 56, № 69 a/b; 58, № 72; 59, № 76].

во як «королеви Угорщини» (*regina Hungarie*) [55, с. 103, № 159; с. 104, № 161; с. 106—107, № 166—167; с. 108, № 168; с. 162, № 259—260; с. 167, № 270; с. 169, № 273; с. 172—174, № 279—281; с. 176, № 282]. Зберегла за собою статус «герцогині Славонії і держательки земель уздовж Дунаю аж до морського узбережжя» (*ducissa totius Sclavonie et gubernatrix citra danubialium partium usque maritima* або *ducissa totius Sclavonie a Danubio usque mare*) мати Андрія III — Томасіна Морозині [55, с. 177, № 286—287; с. 178, № 288; с. 179, № 290—291].

На початку XIV ст. за владу в Угорському королівстві боролися представники нових династій. Тут ненадовго укріпилися богемські Пшемисліди (Вацлав III, † 1306) та баварські Вітельсбахи (Оттон під іменем Бели V, † 1312), а після 1308 р. — Анжу. Як Карл Роберт, так і його син Людовік I († 1382) залишалися титулярними «королями Галичини і Володимирії» увесь час [60, с. 26, № 22; с. 41, № 40; с. 117, № 109; с. 131, № 124; с. 156, № 144; с. 210, № 192; с. 233, № 215; с. 254, № 237; с. 263, № 245; с. 266, № 247; с. 289, № 265; с. 362, № 329; с. 407, № 368; с. 411, № 372; с. 415, № 375; с. 426, № 385; с. 441, № 396; с. 445, № 401; с. 477, № 430; с. 479, № 432; с. 488, № 440; с. 515, № 465; с. 528, № 476; с. 569, № 514; с. 574, № 519; с. 583, № 527; с. 618, № 566; с. 623, № 571; с. 626, № 4574; 61, с. 5, № 3; с. 39, № 24; с. 210, № 111, с. 476, № 249]. Карл Роберт у першому шлюбі мав за дружину русинку Марію Львівну [62, с. 39—58], а навесні 1340 р. його війська на чолі з палатином Віллермом Другетом доєдналися до вторгнення короля Казимира III в землі Романовичів [63, с. 46—54; 64, с. 209—216]. «Староста Руської землі» Дмитро Дедько кілька років за монгольської підтримки в середині XIV ст. керував землями вигаслої руської династії, але 1344 р. визнавав себе васалом Людовіка I [65, с. 269—279]. Однак жодна з дружин Карла Роберта чи його сина Людовіка не була відома як «королева Галичини і Володимирії». Нагадаймо, що другою дружиною засновника Анжуйської династії в Угорщині була донька битомського князя Казимира († 1312) й Олени Львівни — Марія, третьою — донька колишнього імператора Священної Римської імперії Генріха VII († 1313) з династії Люксембургів та брабантської герцогині Маргарити Беатриса і, нарешті, четвертою — донька короля Польщі Володислава Локетка († 1333) та калішської княгині Ядвіги Єлизавета [66, с. 13—25; 67, с. 64—73; 68, с. 158—159]. Син Карла Роберта Людовік I у першому шлюбі одружився з Маргаритою, надміру юною донькою спадкоємця чеського престолу Карла з династії Люксембургів († 1378) і Бланки Валуа. У 1349 р., маючи лише 14 років, вона несподівано померла, а в 1353 р. король взяв за себе Єлизавету — доньку боснійського бана Стефана Котроманича († 1353) і кюявської княгині Єлизавети [66, с. 37—38].

Інтелектуали при дворі Людовіка I упродовж його тривалого правління безсумнівно розробляли ідею інституалізації королівства Русі у складі розлогіх володінь династії Анжу. Після смерті у 1370 р. його дядька Казимира III, долучились ще й коронні землі Польщі та приєднана покійним королем частина території династії Романовичів (про це буде далі). Після його смерті 12 вересня 1382 р. та успадкування влади в Угорщині старшою 10-річною донькою Марією, коронованою 17 вересня — вперше в історії королівства, цей аспект внутрішньої політики синхронізувався з надалі систематичними випадками закріплення за нею титулу «коро-

леви Галичини і Володимирії». Відомо про використання Марією шести печаток: трьох маєстатичних і трьох у формі каблучок. Кожна містила титул і перелік земель, якими королева володіла [24, с. 241]. Від початку 1383 р. Марія іменується в документах як «Божою милістю королева Угорщини, Далмації, Хорватії, Рами, Сербії, Галичини, Володимирії, Куманії і Болгарії» (*Maria, Dei gracia Hungariae, Dalmaciae, Croaciae, Ramae, Seruiae, Galliciae, Lodomeriae, Comaniae Bulgariaequae Regina*) [21, с. 35—38; 69, с. 24—25, № 14; 70, с. 308, № 309; 71, с. 83, № 50] або ж часом у скороченій формі — «Ми, Марія, Божою милістю королева Угорщини, Далмації, Хорватії і т. д.» (*Nos Maria, Dei gratia, regina Hungarie, Dalmalie, Croatie, etc*), яку бачимо одразу по коронації [69, с. 34, № 17; 72, с. 225, № 116]. Перша велика королівська печатка, якою Марія скріплювала документи, відома з 20 лютого 1383 р. Другою вона послуговувалася між 1384—1386 рр., а конкретно — до її полонення 25 липня 1386 р. бунтівною хорватською знаттю, представники якої не визнавали права Марії на престол. Хорватські еліти віддавали перевагу Карлові III Малому († 1386) і його синові Володиславові († 1414) [24, с. 242]. Ще в серпні 1385 р. Марія вийшла заміж за Сигізмунда з династії Люксембургів († 1437) [21, с. 37], який став королем Угорщини 31 березня 1387 р., успадкувавши всі титули династії Арпадів і Анжу. Утім, попри реальну короткотривалу владу в 1382—1386 рр. на частині територій за Карпатами на схід, зберегти контроль над ними далі не вдалося. Ув'язнення королів Марії та Єлизавети в Хорватії, тривале невизнання елітами влади самого Сигізмунда в Угорщині 1387 р. та втрата ним зв'язку з угорськими урядниками Галицької землі дали змогу того ж року здобути цей край польсько-литовським військам. Стрімка кампанія під стіни Ярослава, Перемишля, Городка, Львова і Галича за підтримки князя Вітовта забезпечила контроль над цими містами та краєм Ядвіги, молодшої сестри Марії [73, с. 194—206; 74, с. 117—132].

Трагічна смерть вагітної первістком 24-річної Марії 17 травня 1395 р. припинила практику вживаннями угорськими королевами титулу «королеви Галичини і Володимирії». Друга дружина Сигізмунда Люксембурзького Барбара, донька польського графа Генріха II та Анни Шауенберг, уже так не титулувалася [75, с. 178, № 514; с. 193, № 578; с. 196, № 588; с. 254, № 916—917; с. 258, № 937; с. 539, № 2282; с. 554, № 2357]. Зрештою, її перебування при владі виходить за хронологічні межі статті.

«Королева Русі»

Не менш складно віднайти жінок, які титулувалися б «королевою Русі» (чи «королевою рутенів»). Перший досвід вжитку папою Григорієм VII († 1085) 17 квітня 1075 р. титулу *Rex Ruscorum* щодо Ізяслава Ярославовича містить і звертання до його не названої за іменем в буллі дружини — *reginae uxori*, під якою слід розуміти доньку короля Польщі Мешка II († 1034) і лотаринзької принцеси Рикси Гертруду [1, с. 5, № 1]. Але титули, застосовані понтифіком до членів руського князівського сімейства на вигнанні, носили радше пропагандистський характер і не мали після їхнього повернення до Києва жодного значення чи впливу.

Зовсім інакше ситуація виглядала після коронації на «короля Русі» наприкінці 1253 р. Данила Романовича. Використання ним королівської титулатури — безсумнівне. Із папських булл 1246—1247 і 1257 рр. бачимо найменування його королем (*Illuster Rex Ruscie* або *Russiae*), а держави — королівством (*Regnum graedictum, Regnum eius*) як до, так і після дорогочинських врочистостей [1, с. 30, № 13; с. 33—35, № 16—18; с. 35—36, № 20—21; с. 38—39, № 25—26; с. 42, № 30—31; с. 44, № 32; с. 49—51, № 34—35]. Данило Романович мусив мати й королівську печатку, яка до наших днів не вціліла. Однак, для відповіді на питання, чи його дружина титулувалася «королевою Русі», бракує джерел. Добре знаємо, що володар був двічі одруженим. Перша його дружина Анна, донька князя Мстислава Мстиславовича і неназваної за іменем половецької княгині, померла поміж 1241—1246 рр. [34, с. 324]. Отже, на час коронації він був одружений з невідомою за іменем донькою литовського князя Довспрунка [34, с. 324—325]. Про неї вціліло вкрай мало свідчень. Так само ми майже нічого не знаємо про обох дружин Юрія I Львовича — невідомої за іменем доньки тверського князя Ярослава Ярославовича († 1271), виданої заміж на Волинь між 1282—1283 рр., та Євфимії, доньки куявського князя Казимира († 1267) і опольської княгині Єфросинії, з котрою він одружився після серпня 1289 р. [75, с. 205, 216]. Скупість джерельної інформації про самих дам не дає підстав навіть для припущень щодо їхньої титулатури. Нічого невідомо й про титулування дружини Юрія-Болеслава Тройденовича, який в останньому з відомих документів від 1339 р. постає як «князь і дідич королівства Русі» (*dux et heres Regni Russiae*) [43, с. 190, № 12]⁴. Від 1331 р. він був одруженим з незнаною на ім'я донькою великого литовського князя Гедиміна і княгині Євни (?) [77, с. 175]. Здавалося, що вигасання династії Романовичів спершу 1323 р. «за мечем», а після 1340 р. поступово й «за кужелем» покладе край руським королівським інституційним практикам у майбутньому. Однак Казимир III, який до початку 50-х рр. XIV ст. взяв під свій контроль чималу територію з володінь Романовичів, кілька разів титулувався «королем Русі» [44, с. 501]. Його скарбниця у Кракові поповнилася вивезеними зі Львова у квітні 1340 р. королівськими інсигніями Романовичів. Це за сприятливих обставин дозволяло продовжити інституалізацію королівства Русі, зокрема з ужитком королевами Польщі титулу «королев Русі». Однак невпорядковане сімейне життя Казимира III та вірогідно недоцільність самої ідеї у тільки-но посталому королівстві Польща, яке перебувало на етапі інституалізації, не сприяло появі за дружинами короля подібних титулів.

Зі смертю короля Польщі 5 листопада 1370 р. і переходом престолу до його небожа Людовіка I з династії Анжу в галицькій і волинській політиці чинної династії намітилися певні зрушення. Новий володар вочевидь вирішив переосмислити статус колишніх земель династії Романовичів у складі своїх розлогіх володінь, за польську частину яких тепер відповідала його мати, старша сестра покійного Казимира III — Єлизавета [12, с. 93]. Термін «королівство Русі» або ж «королівство рутенів» (*Regnum Russiae, Russie, Ruscie, Ruthenorum, Ruzie* і т. д.) в офіційному діловодстві

⁴ «*Georgio totius Regni Russiae duce*» (1340) [76, с. 620].

Угорщини 50—70-х рр. XIV ст. набрав цілком чіткого й зрозумілого звучання, проєктуючи, як ми припускаємо, майбутню мету, заради якої його вживали упорядники різного штибу актів — повноцінну інституалізацію на чолі з представником чинної династії⁵. Тому ми не виключаємо, що саме з цих міркувань 8 жовтня 1371 р. королева-мати Єлизавета використала титул «Божою милістю старша королева Угорщини, Польщі і Русі» (*Helizabeth Dei gracia reg[ina] senior Vngarie, [Polo]nie et Russie*) [87, с. 254, № 844] — інші подібні приклади нам невідомі. Практично в той самий час, у жовтні 1372 р., королівським управителем Руської землі (*terra Russiae*) став палатин Владислав Опольчик (до слова, вживаючи руську титулатуру ще з травня 1371 р. [88, с. 127—137]), а королева-мати зосередилася на справах Польської корони [12, с. 143]. З її відходом у засвіти 29 грудня 1380 р. та смертю сина Людовіка I 10 вересня 1382 р. титул «королеви Русі» більше не нотувався за жодною спадкоємицею династії Анжу як на угорському, так і польському королівському престолах.

З остаточним переходом під владу короля Польщі Владислава II Ягайла 1387 р. Галицької землі, раніше підпорядкованої угорській королівській адміністрації, про інституалізацію королівства Русі за участі династії Анжу не могло бути й мови. Натомість молодий литовський король на престолі Польщі не мав ані досвіду, ані бажання реалізовувати непевні, на його думку, проєкти, а тому він сам і всі його нащадки титулувалися лише як «пан і дідич Руської землі».

* * *

Насамкінець відзначмо ще раз: щонайменше 11 королев і одна дружина імператора у країнах латинського Заходу в XI — на початку XIV ст. походили з Русі. Двоє доньок, народжених у цих шлюбах, також стали королевами скандинавських країн. На Русі добре знали, що собою являє влада короля чи імператора не лише завдяки тісним міждинастичним зв'язкам. Окремі представники руської князівської родини *expressis verbis* звалися «королями Русі» чи «королями рутенів» у латиномовних наративних джерелах і почасти внаслідок коронаційних урочистостей, як у випадку Данила Романовича (1253). До слова, його молодший брат князь Василько в офіційній папській кореспонденції не один раз постає як «король Володимирії». З 1189 р., а остаточно після 1205 р., сформувалася традиція вживання титулів «короля Галичини і Володимирії», а також «короля Галичини» («короля рутенів») представниками угорської династії Арпадів. Усі перелічені титули — «короля Галичини», «короля Володимирії», «короля Галичини і Володимирії», а також «короля Русі» (та/або — «короля рутенів») принципово різнилися географічно та ідеологічно. Це добре усвідомлювали ті, кому вони належали, а також нотарі, які вписували титули до офіційних документів своїх сюзеренів. Наслідком офіційного

⁵ «Regnum Russie» [78, с. 46—47, № 53]; «Regno Ruthenorum» [79, с. 377, № 542]; «regno Ruzie» [80, с. 350, № 872]; «regnis scilicet Russiae» [81, с. 211, № 96]; «regnum Russiae» [82, с. 137, № 52]; «Regnum nostrum Russie, Regni Russie», «Regni nostri Russie» [83, с. 46, № 20; с. 57, № 28]; «regni Russiae» [84, с. 338, № 221]; «regni Ruzie» [85, с. 403, № 241]; «dominium regni Ruscie» [86, с. 545, № 413].

вживання цих титулів представниками різних вінченосних династій XIII—XIV ст. (Арпади, Анжу, Г'ясти, Романовичі, Люксембурги) і поодиноких спроб інституалізації «королівства Галичини» й «королівства Русі» мало стати перенесення певних титулярних форм до титулів їхніх дружин. Проте за 200 років, винесених у хронологію цієї статті, нам відомі лише одна «королева Галичини» — Саломея «за мечем» з династії Г'ястів і «за кужелем» з Русі, одна «королева Галичини і Володимирії» — Марія «за мечем» з династії Анжу й «за кужелем» з родини Г'ястів, одна «королева Русі» — Єлизавета «за мечем» і «за кужелем» з династії Г'ястів та, вірогідно, «за замовчування» одна «королева Володимирії» — Дубравка, «за мечем» також з династії Г'ястів, а «за кужелем» з Русі.

Відсутність традиції титулування королев пояснюється невдачами інституалізації поміж 1215—1221 рр. «королівства Галичини», а після 1253 р. — «королівства Русі». У першому випадку цьому завадила перемога князя Мстислава Мстиславовича під стінами Галича навесні 1221 р. та полонення вінченосної пари Коломана й Саломеї з подальшим їх зреченням претензій на престол Галича. У другому випадку інституалізацію королівства Русі не дав завершити монгольський тиск. Чингізиди ніколи б не погодилися на повноцінний перехід підпорядкованих щойно їхній владі Романовичів до грона європейських суверенів на чолі з Римським папою коштом бодай часткової втрати над ними своєї влади. Коронацію Данила Романовича слід розглядати як інструмент ідеологічного та політичного зближення з країнами латинського Заходу. Саме князеві Данилові належала ініціатива в переговорах з Інокентієм IV після повернення від хана Бату в 1246 р. та лише від руського володаря залежало рішення — приймати чи не приймати королівський сан. Як відомо, він його прийняв, а причини такого кроку мали бути вкрай вагомими. Перш за все, йшлося про допомогу проти номадів, якої Романовичі так і не отримали. Як наслідок, монгольська воєнна активність у їхніх землях у середині — другій половині 50-х рр. XIII ст. дуже швидко звела нанівець неспіливі кроки короля Данила та його вінченосної родини щодо інституалізації, чи бодай її спроби, королівства Русі.

Кількаразове титулування другої дружини Василька Романовича Дубравки в 1246 р. «королевою», на наш погляд, якісно продуманий пропагандистський крок папської канцелярії Інокентія IV, спрямований на розширення його впливів на схід від Карпат. Ні про яке окреме «королівство Володимирії» не йшлося. Для молодшого Данилового брата титул «короля Володимирії» слугував не більше, аніж визнання його авторитету при дворах понтифіка та володарів латинського світу, особливо після встановлення Романовичами вигідних (хоча і неприємних за наслідками) стосунків з монголами в 1245—1246 рр. Угорським вінченосним родинам Арпадів і Анжу, здається, не йшлося про інституалізацію окремого «королівства Галичини і Володимирії», що поступово складалося як окремий політичний організм у володіннях Габсбургів аж після Першого поділу Речі Посполитої в 1772 р. Тому титул «королеви Галичини і Володимирії», який після 1382 р. бачимо за донькою Людовіка I Марією, радше виняток із правил, обумовлений відсутністю в покійного батька синів, котрі могли б зайняти угорський престол.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia (1075—1953) / Colleget in introductione et adnotationibus auxit P. Athanasius G. Welykyi OSBM. Romae: PP. Basiliiani-Piazza della Madonna dei Monti 3, 1953. Vol. 1 (1075—1700). 670 s. [in Latin].
2. Dąbrowski, D. & Jusupović, A. (Eds.). Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana). *Monumenta Poloniae historica*. Kraków; Warszawa: PWN; PAU, 2017. Seria II. T. XVI. 710 s. [in Old-Ukrainian].
3. Lappo-Danylevskiy, A.S. Pechati poslednixh galichsko-vladimirskikh kniazey i ikh sovetnikov. *Boleslav-Yuriy II, kniaz vsej Maloy Rusi. Sbornik materialov i izsledovaniy / soob.* O. Hensiorovskiy i dr. Saint Petersburg, 1907. 211-308 [in Russian].
[Лаппо-Данилевській А.С. Печати послѣдніхъ галичско-владимірськихъ князей и ихъ совѣтниковъ. *Болезлавъ-Юрій II, князь всей Малой Руси. Сборникъ матеріаловъ и изслѣдованій / сооб.* О. Генсіоровський и др. Санкт-Петербург, 1907. С. 211—308].
4. Soloviev, A. “Reges” et “Regnum Russiae” au Moyen Âge. *Byzantion: Revue internationale des études byzantines*. Bruxelles, 1966. XXXVI: 144-173 [in French].
5. Isayevych, Ya.D. Knyaz i korol Danylo: suspilstvo, tserkva, derzhava (do 800-richchia narodzhennia Danyla Galytskogo). *Kyivska starovyna*. 2002. 1: 3-10 [in Ukrainian].
[Ісаевич Я.Д. Князь і король Данило: суспільство, церква, держава (до 800-річчя народження Данила Галицького). *Київська старовина*. 2002. № 1. С. 3—10].
6. Isayevich, Ya.D. “Korolevstvo Galicii i Volodimirii” i “Korolevstvo Rusi”. *Drevneyshyye gosudarstva na territorii SSSR. Materialy i issledovaniya*. 1985 god. Moscow, 1986. 62-63 [in Russian].
[Ісаевич Я.Д. «Королевство Галиции и Володимирии» и «Королевство Руси». *Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования*. 1985 год / отв. ред. А.П. Новосельцев. Москва: Наука, 1986. С. 62—63].
7. Isaievycz, Ia. On the Titulature of Rulers in Eastern Europe. *Journal of Ukrainian Studies*. Summer-Winter 2004. 29/1-2: 219-244.
8. Isayevych, Ya.D. Do istorii tytulatury volodariv u Skhidniy Yevropi. *Knyazha doba: istoriya i kultura*. 2008. 2: 3-29 [in Ukrainian].
[Ісаевич Я.Д. До історії титулатури володарів у Східній Європі. *Княжа доба: історія і культура*. 2008. Вип. 2. С. 3—29].
9. Boroń, P. Kniaziowie, królowie, carowie... Tytuły i nazwy władców słowiańskich we wczesnym średniowieczu. Katowice: Wyd-wo Uniwersytetu Śląskiego, 2010. 325 s. [in Polish].
10. Holovko, O.B. Nekoronovani i koronovani koroli Pivdenno-Zakhidnoi Rusi. *Knyazha doba: istoriia i kultura*. 2015. 9: 183-216 [in Ukrainian].
[Головко О.Б. Некороновані і короновані королі Південно-Західної Русі. *Княжа доба: історія і культура*. 2015. Вип. 9. С. 183—216].
11. Holovko, O.B. Formuvannia vyshchoi volodarskoi vlady v Zakhidnii i Tsentralnii Yevropi v dobu rannoho i klasychnoho serednovichchia. *Problemy istorii Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy*. Kamyanets-Podilskyi, 2016. 5: 148-162 [in Ukrainian].
[Головко О.Б. Формування вищої володарської влади в Західній і Центральній Європі в добу раннього і класичного середньовіччя. *Проблеми історії Центральної та Східної Європи*. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 5. С. 148—162].
12. Dąbrowski, J. Elżbieta Łokietkówna 1305—1380. Kraków: Universitas, 2007. 171 s. [in Polish].
13. Włodarski, B. Salomea krolowa Halicka (Karta z dziejów wprowadzenia zakonu klarysek do Polski). *Nasza przeszłość*. 1957. 5: 61-83 [in Polish].

14. Szende, L. Lokietek Erzsébet — Nagy Lajos király édesanya. Egy lengyel hercegő Magyarországban (1320—1380). *Vigilia*. 1999. 2: 105-108 [in Hungarian].
15. Süttő, Sz. Maria. *Magyarország egyes házi királyai* / szer. Gy. Kristó. Szeged: Szukits Könyvkiadó, 2003. 67-76 [in Hungarian].
16. Süttő, Sz. Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384—1387. évi belviszályok okmánytárával. Szeged: Belvedere, 2003 [in Hungarian].
17. Holly, K. Kňazná Salomea a uhorsko-poľské vzťahy v rokoch 1214—1241. *Historycký časopis*. 2005. 53/1: 3-28 [in Slovakian].
18. Mazur, O. Persha halytska koroleva. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. 2007. 1: 106-114 [in Ukrainian].
[Мазур О. Перша галицька королева. *Княжа доба: історія і культура*. 2007. Вип. 1. С. 106—114].
19. Barabás, G. Coloman of Galicia and his Polish Relations. The Duke of Slavonia as Protector of Widowed Duchesses. *Bagi, D., Barabás, G., Máté, Zs. (Eds.) Hungaro-Polonica Young Scholars on Medieval Polish-Hungarian Relations*. Pécs: Történettudományi Társaság, 2016. 89-118.
20. Marzec, A. Pod rządami nieobecnego monarchy. Królestwo Polskie 1370—1382. Kraków: Societas Vistulana, 2017. 324 s. [in Polish].
21. Engel, P. & Tóth, C.N. *Itineraria Regum et Reginarum (1382—1438)*. Budapest: MTA Történettudományi Intézet, 2005. 187 p. [in Hungarian].
22. Tóth, N.C. Mária királyné és udvara. *Nagyvárad és Bihar az Anjou-korban Tanulmányok Biharország történetéről*. Vol. 5 / Szerkesztette A. Zsoldos. Nagyvárad, 2018. 183-283 [in Hungarian].
23. Tóth, N.C. Regina Maria și curtea ei. *Oradea și Bihorul on vremea dinastiei de Anjou Studii despre istoria Țării Bihorului 5*. Traducător / ed. E. Mayer. Oradea: Fundația Culturală Varadinum, 2019. 209-290 [in Romanian].
24. Mielke, Ch. *The Archaeology and Material Culture of Queenship in Medieval Hungary, 1000—1395*. Chum: Palgrave Macmillan, 2021. 129 p.
25. Font, M. Halych u systemi rusko-uhorskykh vidnosyn XI—XIII st. *Voloshchuk, M. (Ed.). Halych. Zbirnyk naukovykh prac*. Ivano-Frankivsk, 2021. Serii 2. Vyr. 7: 5-6 [in Ukrainian].
[Фонт М. Галич у системі русько-угорських відносин XI—XIII ст. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ, 2021. Серія 2. Вип. 7. С. 5—6].
26. Voloshchuk, M. Problemy instytualizatsii korolivstva Rusi XIII—XV stolit: do postanovky problemy. *Almanakh Blgarska ukrainistika*. 2019. 8: 84-95 [in Ukrainian].
[Волощук М. Проблеми інституалізації королівства Русі XIII—XV століть: до постановки проблеми. *Алманах Българська україністика*. 2019. Брой 8. С. 89—90].
27. Voloshchuk, M. Rus mizh Skhodom i Zakhodom. *Lokalna istoriia*. 2023. 3 (53): 48-53 [in Ukrainian].
[Волощук М. Русь між Сходом і Заходом. *Локальна історія*. 2023. № 3 (53). С. 48—53].
28. Voloshchuk, M. Ruthenian-Hungarian matrimonial connections in the context of the Rurik dynasty inter-dynasty policy of the 10th—14th centuries: selected statistical data. *Codrul Cosminului*. 2018. XXIV (3): 7-30.
29. Bautier, R.-H. Anne de Kiev, Reine de France et la politique royale au XIe siècle. Étude critique de la documentation. *Revue des études slaves*. 1985. LVII (4): 539-564 [in French].
30. Hardi, D. Nekoliko zapažanja o Boravcima Ane, majke češke kraljice Kunigunde, na vladarskom dvoru Přemislavoviča. *Chocholáč, B., Malíš, J., Reitinger, L. & Wihoda M. (Eds.). Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu*. Praha: Matice moravská, 2020. 236-237 [in Serbian].

31. Rozanov, S.P. Yevpraksiya-Adelgeyda Vsevolodovna (1071—1109): (Predstavleno akademikom S.F. Platonovym v zasedanii Otdeleniya gumanitarnykh nauk 11 yanvarya 1929 goda). *Izvestiya Akademii nauk SSSR. VII seriya. Otdeleniye gumanitarnykh nauk*. Leningrad, 1929. 8: 617-646 [in Russian].
[Розанов, С.П. Евпраксия-Адельгейда Всеволодовна (1071—1109): (Представлено академиком С.Ф. Платоновым в заседании Отделения гуманитарных наук 11 января 1929 года). *Известия Академии наук СССР: VII серия. Отделение гуманитарных наук*. Ленинград: АН СССР, 1929. № 8. С. 617—646].
32. Ryuss, Kh. Yevpraksiya-Adelgeyda: biograficheskiy etyud. *Rossica antiqua. Issledovaniya i materialy*. 2010. 2: 54-112 [in Russian].
[Рюсс Х. Евпраксия-Адельгейда: биографический этюд. *Rossica antiqua. Исследования и материалы*. 2010. № 2. С. 54—112].
33. Androshchuk, F. Vid vikingiv do Rusi. Kyiv, 2022. 212 s. [in Ukrainian].
[Андрощук Ф. Від вікінгів до Русі. Київ: Національний музей історії України, 2022. 212 с.].
34. Dombrovskiy, D. Genealogiya Mstislavichey. Pervoye pokoleniye (do nachala XIV v.). Izdaniye ispravlennoye i dopolnennoye. Saint Petersburg, 2015. [in Russian].
[Домбровский Д. Генеалогия Мстиславичей. Первое поколение (до начала XIV в.). Издание исправленное и дополненное / перевод и вступ. слово К. Ерусалимский и О. Остапчук. Санкт-Петербург, 2015. 880 с.].
35. Voloshchuk, M. Ruthenian-Polish matrimonial relations in the context of the inter-dynastic policy of the house of Rurik in the 11th — 14th centuries: selective statistical data. *Codrul Cosminului*. 2019. XXV (1): 95-126.
36. Ipatyevskaya letopis. *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moscow, 2001. T. 2 [in Old-Slavonic].
[Ипатьевская летопись. *Полное собрание русских летописей* / с предисловием Б.М. Клооса. Москва, 2001. Т. 2. 648 р.].
37. Hardi, D. Problema pershoi zghadky termina “Halychyna” v intyuliatsii uhorskykh koroliv. *Voloshchuk, M. & Nagirnyi, V. (Eds.). Colloquia Russica*. Ivano-Frankivsk; Krakow 2017. Series II. Vol. 4: Seredniovichna Rus: problem terminologiyi. 251-264 [in Ukrainian].
[Гарді Д. Проблема першої згадки терміна «Галичина» в інтитуляції угорських королів. *Colloquia Russica* / за ред. М. Волощука і В. Нагірного. Івано-Франківськ; Краків: Лілея-НВ, 2017. Series II. Vol. 4: Середньовічна Русь: проблеми термінології. С. 251—264].
38. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / collegit e digessit T. Smičklas. Zagrabiae: Ex officina societatis typographicae, 1904. V. 2 (1101—1200). 499 p. [in Latin].
39. Voloshchuk, M. & Dombrovskiy, D. Kniaz Danylo Romanovych ta uhorski koroli 1205-1235 rr. (u vidpovid Volodymyru Aleksandrovychu). Chastyna 1. *Halychyna: naukovyi i kulturno-prosvitniy, krajeznachyiy chasopys*. 2020. 33: 37-59 [in Ukrainian].
[Волощук М., Домбровский Д. Князь Данило Романович та угорські королі 1205—1235 рр. (у відповідь Володимирові Александровичу). Частина 1. *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2020. Вип. 33. С. 37—59].
40. Voloshchuk, M. V kanun zahvata Mstislavom Mstislavichem Galicha (konets marta — nachalo aprelya 1221 g.). Prosopografiya uchastnikov bitvy. *Grabarczyk, T. & Pogońska-Pol, M. (Eds.). Oblicza wojny*. Łódź, 2023. T. 7: Przed bitwą. 41-93 [in Russian].
[Волощук М. В канун захвата Мстиславом Мстиславовичем Галича (конец марта — начало апреля 1221 г.). Просопография участников битвы. *Oblicza wojny* / red. T. Grabarczyk, M. Pogońska-Pol. Łódź, 2023. T. 7: Przed bitwą. S. 41—93].

41. Sułkowska-Kuraś, I. & Kuraśeds, St. (Eds.). *Codex diplomaticus Masoviae novus*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź: Zakład narodowy imienia Ossolińskich; PAN, 1989. P. 2: 1248—1355. 413 s. [in Latin].
42. Barvynskiy, B. *Ukrainski sfrahistychni pamiatky XIII—XIV stolit. Zapysky NTSb*. Lviv, 1996. 1: 242-257 [in Ukrainian].
[Барвінський Б. Українські сфрагістичні пам'ятки XIII—XIV століть. *Записки НТШ*. Львів, 1996. Т. 231. С. 242—257].
43. Kurchynskiy, O. *Akty ta dokumenty Halytsko-Volynskoho kniazivstva XIII — pershoi polovyny XIV stolit. Doslidzhennia. Teksty*. Lviv, 2004 [in Ukrainian].
[Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. Львів: Наукове Товариство імені Шевченка, 2004. 1283 с.]
44. Sieradzki, J. *Regnum Russiae. Polityka ruska Kazimierza Wielkiego. Krytyka dotychczasowych poglądów i zarys nowej konstrukcji (na marginesie pracy J. Dąbrowskiego “Korona Królestwa Polskiego”)*. *Kwartalnik historyczny*. 1958. 65: 497-510 [in Polish].
45. Szentpétery, I. (Ed.). *Regesta rerum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1923. 1/1. 576 s. [in Latin and Hungarian].
46. Vertner, M. *Halytska zemlia — Rus — Uhorschchyna (X—XIV st.): problemy henealohii ta prosopohrafii. Voloshchuk, M. (Ed.). Halych. Zbirnyk naukovykh prac*. Ivano-Frankivsk, 2024. Serii 2. Vyp. 11 [in Ukrainian].
[Вертнер, М. Галицька земля — Русь — Угорщина (X—XIV ст.): проблеми генеалогії та просопографії. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ, 2024. Серія 2. Вип. 11. 256 с.]
47. Wertner, M. *Az Árpádok családí története*. Nagybecskereken: Pleitz Fer. Pál Könyvnyomdája, 1892. 629 p. [in Hungarian].
48. Theiner, A. (Ed.). *Vetera Monumenta historica Hungariam sacram Illustrantia*. Romae: Typis Vaticanis, 1859. T. 1: 1216—1352. 837 p. [in Latin].
49. Ketrzyński, W. (Ed.). *Vita sanctae Salomeae reginae Haliciensis. Monumenta Poloniae historica*. Lwów: W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1888. 4: 770-796 [in Latin].
50. Homza, M. *Uhorsko-poská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava: Libri Historiae, Post scriptum, 2009. 223 s. [in Slovakian].
51. Budkowa, S. (Ed.). *Długossii Joannes. Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae*. Warszawa: PWN, 1973. Lib. 5-6. 438 s. [in Latin].
52. Prohazkova, N. *Titulatura korolia Halychyny Kolomana (fragment dysertatsiinoi roboty). Voloshchuk, M. (Ed.). Halych. Zbirnyk naukovykh prats*. Ivano-Frankivsk, 2016. 1: 208-212 [in Ukrainian].
[Прохазкова Н. Титулатура короля Галичини Коломана (фрагмент дисертаційної роботи). *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ, 2016. Вип. 1. С. 208—212].
53. *Codex diplomaticus patrius / studio et opera A. Ipolyi, E. Nagy, D. Véghely*. Budapestini: Typis Alexandri Kocsi, 1880. 7. 508 p. [in Latin].
54. *Codex diplomaticus domus senioris Comitum Zichy de Zich et Vasenkeö / opera Emerici Nagy, Johannis bapt. Nagy et Desiderii Véghely*. Pestini: Editio societatis histor. Hung., 1871. 1. 632 p. [in Latin].
55. *Regesta ducum, ducissarum stirpis Arpadianae necnon reginarum Hungariae critico-diplomatica / manuscriptis E. Szentpétery, adhibitis et completis critice digessit A. Zsoldos*. Budapest: Magyar Országos levéltár; MTA Történettudományi Intézete, 2008. 226 p. [in Latin and Hungarian].

56. Szentpétery, I. (Ed.). *Regesta rerum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akademia, 1943. 2/1. 194 p. [in Latin and Hungarian].
57. Szentpétery, I. (Ed.). *Regesta rerum stirpis Arpadianae critico-diplomatica / kézirat*. I. Bors. Budapest: Akadémiai kiadó, 1961. 2/2-3. 576 p. [in Latin and Hungarian].
58. Szentpétery, I. (Ed.). *Regesta rerum stirpis Arpadianae critico-diplomatica / kézirat*. I. Bors. Budapest: Akadémiai kiadó, 1987. 2/4. 336 p. [in Latin and Hungarian].
59. Zsoldos, A. *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*. Budapest: MTA Történettudományegyetem Intézete, 2005. 227 p. [in Hungarian].
60. Nagy, I. (Ed.). *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*. Budapest: A. M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, 1878. 1. 678 p. [in Latin].
61. *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis / szer. I. Nagy*. Budapest: A Magyar Tud. Akadémia, 1920. 7. 704 p. [in Latin].
62. Rudolf, V. Some Remarks on the First Wife of Charles I of Hungary. *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*. 2024. 11: 39-58.
63. Voloshchuk, M. & Stasiuk, A. Pro pokhid palatyna Villerma in Rutheniam u kvitni 1340 r. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu*. 2010. 17: 46-54 [in Ukrainian].
[Волощук М., Стасюк А. Про похід палатина Віллерма in Rutheniam у квітні 1340 р. *Вісник Прикарпатського університету*. Історія. 2010. Вип. 17. С. 46—54].
64. Hardi, D. Kilka novyh zauvazhen do pohodu uhorskogo palatyna Villerma Drugheta "in Rutheniam" navesni 1340 roku. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. 2013. 7: 209-216 [in Ukrainian].
[Гарді Д. Кілька нових зауважень до походу угорського палатина Віллерма Другета «in Rutheniam» навесні 1340 року. *Княжа доба: історія і культура*. 2013. Вип. 7. С. 209—216].
65. Voloshchuk, M. Problema vasalnoi zalezhnosti Dmytra Dedka vid uhorskoho korolia Liudovika I. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. 2012. 6: 269-279 [in Ukrainian].
[Волощук М. Проблема васальної залежності Дмитра Детька від угорського короля Людовика I. *Княжа доба: історія і культура*. 2012. Вип. 6. С. 269—279].
66. Sroka, St. *Genealogia Andegawenów węgierskich*. Kraków: Societas Vistulana, 2015. 140 s. [in Polish].
67. Rudolf, V. Megjegyzések I. Károly első és második házasságához. *Turul*. 2023. 96/2: 64-73 [in Hungarian].
68. Jasiński, K. Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich. *Górny, M. (Ed.). Biblioteka Genealogiczna*. Poznań; Wrocław; Wyd-wo Historyczne, 2001. 3. 264 s. [in Polish].
69. *Acta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej y Archiwum tak zwanego bernadyńskiego we Lwowie / w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego wydane staraniem Galicyjskiego wydziału krajowego*. we Lwowie: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego z drukarni narodowej W. Manieckiego, 1878. T. 7. 325 p. [in Latin].
70. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer*. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1838. 10/3. 340 p. [in Latin].
71. Mihályi, J. *Máramarosi diplomák a XIV. és XV századból*. Máramaros-Sziget: Mayer és Berger könyvnyomdája, 1910. 674 p. [in Latin].
72. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer*. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1834. 10/1. 759 p. [in Latin].
73. Fedoruk, A. Obloha Halycha 1387 r. u svitli vitchyznianoj istoriohrafii. *Voloshchuk, M. (Ed.). Halych. Zbirnyk naukovykh prats*. Ivano-Frankivsk, 2017. 2: 194-206 [in Ukrainian].
[Федорук, А. Облога Галича 1387 р. у світі вітчизняної історіографії. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 2. С. 194—206].

74. Voloshchuk, M. & Fedoruk, A. Obloha Halycha 1387 r.: narys zarubizhnoi istoriohrafii. *Voloshchuk, M. (Ed.). Halych. Zbirnyk naukovykh prats.* Ivano-Frankivsk, 2017. 4: 117-132 [in Ukrainian].
[Волощук М., Федорук А. Облога Галича 1387 р.: нарис зарубіжної історіографії. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ, 2019. Вип. 4. С. 117—132].
75. Dąbrowski, D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. *Górny, M. (Ed.). Biblioteka Genealogiczna.* Poznań; Wrocław: Wyd-wo Historyczne, 2002. T. 6. 348 s. [in Polish].
76. Iohannes de Czarnkow, Joannis de Czarnkow, Chronicon Polonorum. *Bielowski, A. (Ed.). Monumenta Poloniae historica.* Lwów: Nakładem własnym, 1872. 2: 619-756 [in Latin].
77. Kozłowska-Budkowa, Z. (Ed.). Dlugossii Joannes. Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae: in 10 lib. Warszawa: PWN, 1975. Lib. 9. 485 p. [in Latin].
78. A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának oklevél-másolatai / ismerteti L. Óváry. Budapest: Kiadja a M. Tud. Akadémia történelmi bizottsága, 1890. 1. 294 p. [in Latin].
79. Anjou-kori oklevéltár / szer. E. Teiszler. Budapest; Szeged, 2019. 35 (1351). 732 p. [in Latin and Hungarian].
80. Anjou-kori oklevéltár / szer. F. Sebők. Budapest; Szeged, 2018. 36 (1352). 507 p. [in Latin and Hungarian].
81. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1833. 9/1. 810 p. [in Latin].
82. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1833. 9/2. 760 p. [in Latin].
83. Acta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej y Archiwum tak zwanego bernadyńskiego we Lwowie / w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego wydane staraniem Galicyjskiego wydziału krajowego. we Lwowie: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego z drukarni narodowej W. Manieckiego, 1871. 3. 316 p. [in Latin].
84. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1842. 9/7. 749 p. [in Latin].
85. A Nagymihályi és Sztárai gróf Sztáray család oklevéltára / szer. Gy. Nagy. Budapest: Kiadja gróf Sztáray Antal, 1887. 1. 574 p. [in Latin].
86. Codex diplomaticus domus senioris Comitum Zichy de Zich et Vasonkeő / opera E. Nagy, J. Bapt. Nagy et D. Véghely. Pestini: Editio Societatis Histor. Hung., 1874. 3. 651 p. [in Latin].
87. Kodeks dyplomatyczny Malopolski / wydał i przypisami objaśnił dr. F. Piekosiński. Kraków: Nakładem Akademii umiejętności Krakowskiej, 1886. 3. 480 p. [in Latin].
88. Tęgowski, J. Nowe źródła do kwestii datacji objęcia rządów na Rusi przez Władysława Opolczyka. *Średniowiecze Polskie i Powszechne.* 2009. 1 (5): 127-137 [in Polish].

Надійшла / Received 10.11.2025

Myroslav VOLOSHCHUK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),

Professor at the Department of the World History,

Vasyl Stefanyk Carpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

myroslav.voloshchuk@cnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1737-7205>

FEMALE ROYAL TITLES OF THE 13TH — 14TH CENTURIES (ON THE EXAMPLE OF GALICIA, VOLODYMYRIA, AND RUS')

The **purpose** of the article is to systematize all written fragments about the female royal titles used in relation to Galicia, Volodymyria, separately, together for Galicia and Volodymyria, as well as in relation to Rus' in the 13th—14th centuries. It is noted that not only women from Rus' became queens of other lands. Certain territories of Rus' were periodically influenced by the Western royal traditions. The cases presented in the article are separated in time and space, have different origins, and were aimed at implementing ideologically different tasks. However, this ideologically different royal terminology disappeared from the written sources for the same reason — the inability or inexpediency of institutionalizing the mentioned kingdoms recreated in the titles by crowned dynasties that possessed the appropriate powers. **Methodology.** The written sources allow us to clearly establish the chronology and the individuals who held the titles of the queens of Galicia, Volodymyria, separately from Galicia and Volodymyria, as well as of Rus'. In the case of the “Queen of Galicia and Volodymyria”, this fact is confirmed by the legends of the majestic seals and three smaller ones in the form of rings. In the cases of the other three titles, we do not possess the monuments of material culture or iconography to supplement the written sources. **Scientific novelty.** In the formation of almost any Kingdom, the figure of the queen is also important, along with the king (first the queen-consort, and later the queen-mother), one of the important elements of the institutionalization of a new type of state. Despite a considerable number of historical studies, primarily devoted to the coronation of Daniel Romanovych, the use of royal symbols of power by his children, grandchildren, and further descendants, none of the scholars has attempted to delve deeper into the institutionalization of the Kingdom of Rus'. This long and complex phenomenon chronologically went beyond the existence of the Romanid family itself and ended at the beginning, in the first third of the 15th century. At the same time, completely on the margins of research attention remained the same unsuccessful attempts at institutionalizing the Kingdom of Galicia at the beginning of the 13th century, the use of the titles “Galicia and Volodymyria” by the kings and queens of Hungary in the 13th — 14th centuries, as well as the notation in the written sources of the king and queen of Volodymyria. **Conclusions.** 11 women from Rus' and two daughters born to them were such queens of the countries of the Latin West during the 11th — early 14th centuries. Only one representative of the current dynasty of Rus' became the emperor's wife. This allowed Rus' to be well-oriented in the specifics of the functioning of Western-style institutions of power. Moreover, the princes of Rus' were often called “kings” in the Latin-language historiography, and some of them, together with their wives, received quite official royal titles, although without any practical consequences. However, the permanent crisis of power in the Halych land at the turn of the 12th — 13th centuries significantly strengthened the royal influences here, primarily of the Hungarian Árpád dynasty. It was King Andrew II, with the support of Pope Innocent III, who tried to create the Kingdom of Galicia, led by Andrew's second son, Coloman, and his bride, the “Queen of Galicia” Salome. The extremely turbulent short reign of this crowned couple in Halych from 1215 to 1221 (with interruptions) ended in fiasco, with the renunciation of claims to the Halych throne, as a result of which Salome remained in history the only “Queen of Galicia”. The pretenders to the Halych

land from the Volhynian Romanids — Princes Daniel and Vasylo — were active participants in the European policy. The Mongol invasion of their lands actualized the search for allies in the West, one of the tools of which was encouraging the brothers to accept the royal crown and recognize the supremacy of the Roman pontiff. During active negotiations with the princes, Pope Innocent IV several times quite consciously called Vasylo Romanovych “King of Volodymyria”, and his wife Dubravka — such a “Queen” in 1246. This, in our opinion, was a propaganda gesture that had no practical consequences. The official coronation of Daniel Romanovych, which took place at the end of 1253, should have foreseen the creation of the “Kingdom of Rus”, which has been known as a term since the mid-40s of the 13th century. However, sources have never confirmed the title of the second, unknown by name, Lithuanian wife of King of Rus’ Daniel as “queen”. The problems of institutionalization of the Kingdom of Rus’ in the second half of the 13th — first half of the 14th centuries had a chance to be partially resolved during the reign of the King Casimir III from the Piast dynasty between 1350 and 1370. Having taken the royal insignia of the Romanids into his own hands in the spring of 1340 and occasionally using the title of “King of Rus” in the 1350s, he still did not dare to transfer the title of “Queen of Rus” to any of his wives, and thus at least try to complete the work begun by the Romanids. Only once, his older sister, Queen Elizabeth of Hungary, in 1371 was titled as “Queen of Rus”. She briefly took custody of the Ruthenian lands of his vast possessions on behalf of her son, King of Hungary and Poland, Louis I of Anjou. However, in 1372, Louis I appointed his former palatine, Vladislaus II of Opole, to govern the lands of Rus’, and the queen-mother focused on maintaining order in his Polish lands and never used the title “Queen of Rus” again. The new Anjou dynasty, which ascended the Hungarian throne at the beginning of the 14th century, also inherited the Árpád’s titles, in which Galicia and Volodymyria continuously figured from 1206. However, until the end of the 14th century, none of the queens of both Hungarian dynasties held the title “Queen of Galicia and Volodymyria”. This title was first used by Louis I’s eldest daughter, Maria, who inherited the throne of Hungary and, with it, her father’s titles. During her reign, there was no talk of institutionalizing a separate “Kingdom of Galicia and Volodymyria”. However, a number of documents issued by her in 1383—1385 indicate attention to the Ruthenian lands. After her marriage to Sigismund of the Luxembourg dynasty and his accession to power in Hungary on March 31, 1387, the crowned couple could no longer retain the lands restored with the title of “King of Galicia and Volodymyria”. The troops of the King of Poland Władysław II Jagiełło and his wife, Maria’s younger sister — Jadwiga, in 1387, with the support of the Lithuanian forces of Prince Vytautas, included these territories into the Kingdom of Poland. However, starting with the representatives of the Jagiellonian dynasty, all subsequent kings on the thrones of the Kingdom of Poland and the Polish-Lithuanian Commonwealth were titled as “lords and heirs of the land of Rus”, but by no means of the Kingdom of Rus’. The above list of queens, whose titles had a direct relationship to the history of individual lands of Rus’, testifies to the constant search throughout the 13th — 14th centuries for tools for the practical implementation of what was reproduced in the titles. None of the attempts was successful. The closest to him in the second half of the 14th century were the intellectuals of the Anjou dynasty.

Keywords: *Galicia, Volodymyria, Rus’, Hungary, the Árpáds, the Anjou, the Romanids, the Piast, king, queen, Kingdom, papal chancellery.*